

М.В. Педь,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
наук. керівник – доцент М.В.Вацьо

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Постановка проблеми. Проблема формування пізнавальних інтересів засобами колективного музикування досі не стала центром уваги педагогів-дослідників. Це багатопланова проблема, що містить цілий ряд теоретичних питань, розв'язання яких потребує глибокого знання методичної сторони проблеми і практичних засобів її вирішення. В умовах нового змісту навчання слід знаходити і нові умови формування пізнавальних інтересів та способів їх методичної організації.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема розвитку пізнавальних інтересів завжди цікавила педагогів і психологів. Їй присвятили свої праці Ю.К. Бабанський, О.К.Дусавицький, Б.Г. Друзь, Г.І. Щукіна.

Проблема формування пізнавальної активності учнів широко розробляється в психолого-педагогічній літературі. Так, питання пізнавальної активності та пізнавального інтересу досліджували такі науковці, як Л. Аристова, Н. Бібік, В. Лозова, В. Орлов, П. Підкасистий, І. Харламов, Т. Шамова та ін. Психологічні аспекти навчання молодших школярів, їх вікові можливості та особливості пізнавальної діяльності висвітлено у працях Б. Ананьєва, Д. Богоявленського, Л. Виготського, Н. Добриніна, Д. Ельконіна, В. Крутецького, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна та ін.

Мета статті. Розкрити природу пізнавального інтересу молодших школярів як предмету психолого-педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу. В сучасній педагогіці існує достатньо досліджень, які вказують на значимість пізнавального інтересу як складової частини освітньої, виховної, розвиваючої функції навчання. Пізнавальний інтерес може бути не тільки засобом інтенсифікації об'єктивних факторів навчання, але й виступати основним мотивом навчальної діяльності школярів. Формування постійного інтересу до пізнання викликає появу пізнавальної активності учнів як стійкої риси людської особливості.

Щоб успішно вирішувати проблему інтересу на практиці, потрібно знати головні джерела і вирішальні стимули, які в наш час найбільш впливають на збудження пізнавальних інтересів і потреб школярів.

Загальні принципи підходу до проблем інтересу дозволяють виділити три основних рівня рішення проблеми, які цілком можуть бути етапами ускладнюючої діяльності щодо формування інтересів.

Перший - емпіричний. В основі є досвідне уявлення про необхідність виховання дітей до знань, особливостях його збудження на різних етапах уроку, при проведенні виховних заходів.

Другий - творчий з елементами науково-дослідного підходу. На цьому етапі ускладнюються завдання, які висуває вчитель.

Третій - вищий рівень рішення проблеми - науково-дослідний. Він з'єднує емпіричний початок і творчі відношення з досвідним підходом до вивчення дитячих інтересів, нахилів, здібностей.

Слово «інтерес» перекладається з латинської мови як «маючий значення», тобто такий, що є причиною дії особистості, її соціальної поведінки.

Характеризуючи поняття інтересу, науковець Г.І. Щукіна відмічає, що «в цьому складному ставленні людини до предметного світу в органічній єдності взаємодіють інтелектуальні, емоційні і вольові процеси» [4, с. 25]. Сутність інтересу розкриває науковець

Н.Г. Морозова. Вона виділяє в його характеристиці три обов'язкові моменти: 1) позитивні емоції у ставленні до діяльності; 2) наявність пізнавальної властивості цієї емоції; 3) наявність безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності, тобто діяльність сама по собі захоплює і спонукає нею займатися [4, с. 30].

Розвиток інтересу обумовлений всім процесом навчання і є його важливою метою. Водночас інтерес сприяє розв'язанню виховних завдань, виступає ефективним засобом формування характеру особистості [5, с. 112].

Поняття «пізнавальний інтерес» трактується в значенні інтересу до опанування будь-якою новою інформацією, у тому числі – до навчання. Сутність пізнавального інтересу розкривається в його спрямованості на процес пізнання [5, с. 28]. Як і всі педагогічні явища, пізнавальний інтерес, на думку науковця Г.І. Щукіної, характеризується складністю та багатозначністю. Він виступає: – як мета виховання; – як засіб формування особистості; – як умова ефективного навчального та виховного процесів; – як мотивація навчання; – як елемент структури особистості [4, с. 44].

Дослідження Н.М. Бібік, Н.Г. Морозової, П.І. Розмислова, Г.І. Щукіної та інших авторів показали, що пізнавальні інтереси у школярів виникають і закріплюються залежно від кількох умов. Зокрема [2, с. 283]:

1. Правильне співвідношення нового і вже відомого є істотною умовою виникнення пізнавального інтересу у дітей. Це означає, що школярі повинні мати якісь знання про явища природи, що спричинить глибший інтерес до предмета. Вчитель повинен уміти в старому, відомому показати новий зміст: ознаки, властивості, відношення з іншими об'єктами.
2. Можливість використати свою ініціативу, свою активність для творчого перетворення предмету, що підвищує інтерес учня до роботи.
3. Інтерес виникає і підтримується досягнутим успіхом діяльності.
4. Величезне значення для підвищення інтересу має відкриття для дітей практичного використання вивченого матеріалу, його застосування в житті.
5. Інтерес дітей до навчального предмета зростає тоді, коли вони бачать, що вчитель — це людина, захоплена своєю роботою і володіє майстерністю передачі знань дітям, вміє цікаво, повно, яскраво викладати навчальний матеріал.

Формуванню навчальних і пізнавальних інтересів значною мірою сприяє позакласна і позашкільна робота.

У практиці педагогічної діяльності застосовуються різні шляхи формування пізнавального інтересу молодших школярів: через організацію спільної і колективної навчальної діяльності, поєднання різних методів і форм навчання, створення ситуації проблемного навчання, взаємозв'язок різних видів діяльності тощо. Проте, продуктивне формування пізнавального інтересу молодших школярів неможливо без продуманої системи стимулювання, основою якої для учня початкової школи служить обережне і легке підштовхування, що виходить з дитячої природи та повністю виключає відкритий тиск і грубу примусовість. До «антистимулів» пізнавального інтересу можна віднести недостатність цікавого матеріалу, невідповідність змісту навчання досвіду учнів, негативний емоційний фон, бар'єр між учнями і вчителем, недооцінку і переоцінку пізнавальних можливостей учнів. Це також відбувається й у зв'язку з тим, що вчителі недостатньо уваги приділяють формуванню пізнавальних інтересів школярів, або ж така робота має епізодичний, безсистемний характер [1, с. 14].

Сучасна дидактика, опираючись на нові досягнення педагогіки і психології, бачить в інтересі величезні можливості для навчання, для розвитку, для формування особистості учня в цілому.

Дослідниця цієї проблеми Г.І.Щукіна визначає інтерес як складне ставлення до предметів і явищ навколишньої дійсності, прагнення людини до всебічного, глибокого вивчення та пізнання їх. Отже інтерес має не тільки інтелектуальне спрямування - він є стимулятором дії, спрямованої на пошук ефективних засобів пізнавального, а часто і

практичного завдання. Тому він активно сприяє розвитку таких цінних якостей особистості, як цілеспрямованість та наполегливість у досягненні поставленої мети.

Науковець Г.І.Щукіна, розглядаючи проблему формування пізнавального інтересу, наголошує на таких його особливостях[5, с. 45]:

- це мотив, якому надається найбільша перевага серед інших мотивів навчання;
- мотив, де поєднується «реальні» і «знайомі» мотиви;
- мотив, що усвідомлюється раніше і ясніше, ніж інші;
- це «безкорисливий» мотив, що схожий на прагнення людини домистецтва;
- це мотив, існуючий в тісному взаємозв'язку з іншими мотивами;
- мотив, що впливає на об'єктивну дійсність.

Як бачимо, пізнавальний інтерес в роботах дослідниці Г.І.Щукіної визначається в системі взагалі і сприймається як мотив, що повноцінно розвивається і функціонує тільки у взаємозв'язку з іншими мотивами і інтересами.

Пізнавальний інтерес потрібно визначити одним з самих значимих факторів учбового процесу, вплив якого, без сумніву, спостерігаємо як на створення світлої і радісної атмосфери навчання, так і на інтенсивність пізнавальної діяльності школярів.

Стимулювання цих інтересів у процесі навчання і виховання особливо важливо. Найбільш в широкому розумінні слова слід виділити розумові, моральні, естетичні інтереси і потреби. Інтереси розрізняють за глибиною та тривалістю короточасні, тривалі, стійкі та нестійкі.

Стійкий пізнавальний інтерес - це захопленість людини, потреба до поглиблення і творчого застосування знань. Якщо цей інтерес є у школяра, то він вчиться не заради оцінок або похвал, нагород або заохочень, а тому, що він захоплений навчанням, прагне удосконалювати себе, або просто не може робити інакше. Та глибокий інтерес виникає і розвивається не зразу. Для його виникнення і розвитку потрібна система освіти і виховання.

Успішне науково-педагогічне рішення проблеми формування і розвиток інтересів має велике принципове значення для підвищення якості навчання і виховання, для розробки сучасних більш досконалих методів впливів на молоде покоління.

Інтерес у педагогіці визначено як важливу рису, що виявляється в активному вибіркового ставленні особистості до навколишнього, естетичних, моральних та наукових цінностей. Інтерес викликає прагнення до глибокого пізнання певних явищ, є потужним стимулятором активності дитини.

«Часто у слово «інтерес» вкладають декілька понять: допитливість, зацікавленість. Щоб зберегти первісну зацікавленість, розвинути її у стійкий інтерес, необхідна опора не сформоване ставлення учня до того чи іншого предмету. Від зацікавленості значною мірою залежить результат діяльності; активізуються процеси мислення, стійкою стає увага, розвивається спостережливість» – зазначає дослідник С. Є. Лупаренко [2, с. 284].

Інтерес має складну психічну структуру, завдяки чому втілюється сила його впливу на розвиток особистості.

В психології ряд авторів визначають інтерес як специфічну пізнавальну направленість особистості на предмети та явища дійсності. Виховання інтересу в плані розвитку пізнавальної активності і допитливості можна розглядати як мету навчання і виховання.

У психології визнають епізодичні і постійні інтереси. Бажання щось робити, вивчати - це лише перша, необхідна сходинка формування стійких інтересів і потреби. Необхідно виховувати перш за все загальний інтерес до знань у кожної дитини, навчати дивуватись і бути спостережливим.

Вибір головної мети, пов'язаний з вихованням у дітей пізнавальних інтересів і потреб, визначається трьома напрямками - методологічним, психолого-педагогічним, вузько-методичним.

Творчі методичні рішення проблеми інтересу знаходяться у прямому взаємозв'язку з постійним і глибоким вивченням методологічних і теоретичних основ розвитку і виховання пізнавальних інтересів, творчих здібностей.

Елементарним рівнем пізнавального інтересу можна вважати відкритий, безпосередній інтерес до нових фактів, до цікавих явищ. Більш високим рівнем його є інтерес до пізнання суттєвих властивостей, предметів і явищ. Цей рівень потребує пошуку, догадки, активного оперування існуючими знаннями. Його ще можна назвати стадією описування, у якій фіксації зовнішніх ознак і суттєвих властивостей того, що вивчається знаходиться на однакових початках. Ця стадія характерна для молодших школярів, котрі ще не мають достатнього теоретичного багажу, щоб проникнути у суть і глибину речей.

Ще більш високий рівень пізнавального інтересу складає інтерес школярів до причинно-слідчого зв'язку, до виявлення закономірностей. Цей рівень буває разом з елементами творчої діяльності. На цьому рівні відчувається рух учня, усвідомлення найважливіших суттєвих сторін процесу вивчення, який здатний бачити діалектику явищ, виявляти глибокий інтерес до пізнання закономірностей, вказаний головний параметр рівнів пізнавального інтересу - зверненість його до об'єктів пізнання (фактам, процесам, закономірностям) супроводжується ще й такими параметрами, як стійкість, локалізованість та усвідомлення.

Міцний пізнавальний інтерес притаманний розвитку далеко не кожного школяра. Він дуже індивідуальний і формується під впливом багатьох чинників.

Характерною особливістю інтересу, як відзначає більшість науковців, є емоційна його забарвленість. Музика, впливаючи на почуття, пробуджує в людей насамперед емоційний відгук, отже, сприяє виникненню інтересів.

Музичні заняття в школі немислимі без опори на почуття учня, без стимулювання захопленого, зацікавленого ставлення до музичного мистецтва. Тому одне з відповідальних завдань музичного виховання - цілеспрямоване формування музичних інтересів дітей, як неодмінної умови успішної діяльності, формування музично-естетичної активності.

Висновки. Пізнавальний інтерес як мета виховання допомагає залученню до духовних цінностей суспільства. Він складає основу творчих здібностей особистості і сприяє оволодінню, присвоєнню, а також створенню нових духовних цінностей. Отже, пізнавальний інтерес – важливий компонент всебічного розвитку особистості, в якому виявляються ціннісні орієнтації. Неможливо розглядати завдання освіти та виховання поза зв'язком з розвитком пізнавальних інтересів, що сприяють більш ефективному оволодінню знаннями, накопичених людством.

Література

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів / Н. М. Бібік. – К. : Віпол, 1987. – 96 с.
2. Лупаренко С. Є. Специфіка розвитку пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку / С. Є. Лупаренко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 54. – С. 282-286.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – К.: Грамота, 2012. – 504 с.
4. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе : учебное пособие для студентов пед. институтов / Г. И. Щукина. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.
5. Щукина Г.И. Актуальные вопросы формирования познавательного интереса в обучении / Г.И. Щукина. – М.: Просвещение, 1984. – 160 с.